

Haydar Aliyev'in Siyasi ve İdeolojik Faaliyetinde Dil Politikası

Elçin ORUJOV¹

¹Azerbaycan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Polis Akademisi daire başkanı, e.orucov@mia.gov.az

Özet: Dahiler halktan, milletten ne alırsanız alın, o yaşar dedi. Halkın dilini elinden alırsanız ulusal kimliğini kaybeder ve yok olur. Bu tarihsel olarak test edilmiş bir gerçektir. Dil, insanların milli zenginliğidir, onu yaşatan ve oluşturdukları örnekleri gelecek nesillere aktaran bir araçtır. Halkın ulusal kimliğinin bir göstergesidir. Azerbaycan dili çeşitli gelişim aşamalarından geçerek oluşmuş ve gelişmiştir. Dile kayıtsızlık, halkın tarihine, kültürüne ve varlığına büyük bir darbedir. Sovyet döneminde "Rusça düşünüp Azerice ifade etme" ilkesinin uygulanması dilsel düşünceyi yok etmeye yönelikti. Halkı tarihinden ve kültüründen uzaklaştırmak, tarihi hafızasını silmek için bu dönemde iki kez Azerbaycan alfabesi değiştirilmiştir. Milli aydınların Ruslaştırma politikasına muhalefeti önlenmiş, milli ve manevi değerlere karşı kayıtsızlık oluşmuştur. Sovyet döneminde 250.000 Azerbaycanlı milli duygu ve düşüncelerin gelişmesini engellemek için baskılara maruz kalmıştır.

Haydar Aliyev, ana dilin insanları yaşatmadaki rolünü çok takdir etti. Gençlerimize dünyayı ana dillerinde anlamalarını ve bu dili mükemmel bilmelerinin yanı sıra yabancı dilleri de öğrenmelerini tavsiye etti. Haydar Aliyev, Azerbaycan dilini halkın manevi bir değeri olarak sevmeyi, dilin zengin söz varlığını ustaca kullanmayı, saflığını korumayı ve bu dille gurur duymayı tavsiye etti. Milli liderin "Azerbaycan benim kalbidir" ve "Azerbaycanlı olmaktan gurur duyuyorum" sözleri bugün her Azerbaycanlı için bir gurur kaynağı olmuştur. Haydar Aliyev'in girişimiyle Azerbaycan dili Anayasa'da devlet dili statüsü aldı. Onun dil politikası üç prensipe (demokratik, öngörü, nesnellik) dayanmaktadır.

Bağımsızlık döneminde Azerbaycan diline ilgi artmış ve bu dil dünyanın çeşitli üniversitelerinde (Chicago, Los Angeles, Washington, New York, San Francisco, Harvard) okutulmaktadır. Şu anda Azerbaycan dili Asya ve Avrupa ülkelerinde ilgi görüyor.

Haydar Aliyev, Azerbaycanlılık ile Türkçülüğü birleştiren ve dünya Azerbaycanlılarını tek bir ideoloji etrafında birleştirmeyi başaran bir fikir için sürekli mücadele etti.

Anahtar Kelimeler: Haydar Aliyev, dil politikası, milli-manevi değerler, Azerbaycanlılık

Language Policy in Haydar Aliyev's Political and Ideological Activity

Abstract. Geniuses said that whatever you take away from the people, the nation, it will live. If you take away the language of the people, it will lose its national identity and as a result will disappear. This is a historically tested fact. Language is the national wealth of the people, it is a tool that keeps it alive and transmits the examples they have created to future generations. It is an indicator of the national identity of the people. The Azerbaijani language has been formed and improved through various stages of development. Indifference to the language is a great blow to the history, culture and existence of the people. During the Soviet period, the application of the principle of "thinking in Russian and expressing in Azerbaijani" was aimed at destroying language thinking. In order to distance the people from their history and culture, to erase their historical memory, the Azerbaijani alphabet was changed twice during this period. The opposition of national intellectuals to the policy of Russification was prevented, and indifference to national and moral values were formed. During the Soviet era, 250,000 Azerbaijanis were victims of repression in order to prevent the development of national feelings and ideas.

Heydar Aliyev highly appreciated the role of the mother tongue in keeping the people alive. He advised our young people to understand the world in their mother tongue and to learn foreign languages in addition to knowing this language perfectly. Heydar Aliyev recommended to love the Azerbaijani language as a spiritual asset of the people, to skillfully use the rich vocabulary of the language, to protect its purity, and to be proud of this language. The national leader's words "Azerbaijan is my heart" and "I am proud to be an Azerbaijani" have become a source of pride for every Azerbaijani today. On the initiative of Heydar Aliyev, the Azerbaijani language received the status of the state language in the Constitution. His language policy is based on three principles (democracy, foresight, objectivity).

During the period of independence, interest in the Azerbaijani language increased, and this language is studied in various universities of the world (Chicago, Los Angeles, Washington, New York, San Francisco, Harvard and etc.). Currently there is an interest to the Azerbaijan language in Asian and European countries.

Heydar Aliyev consistently fought for an idea that combines Azerbaijaniism and Turkism and was able to unite the world's Azerbaijanis around a single ideology.

Keywords: Heydar Aliyev, language policy, national and moral values, Azerbaijaniism

1.GİRİŞ

Dil, halkın millî zenginliği, onu yaşatan ve oluşturduğu örnekleri gelecek nesillere aktaran bir araçtır ve halkın millî kimliğinin bir göstergesidir. Ağiller, halktan, millettten ne alırsanız alın, o yaşar dedi. Halkın dilini elinden alırsanız ulusal kimliğini kaybeder ve yok olur. Bu tarihsel olarak test edilmiş bir gerçektir. Dil milletin, milli kimliğin ve gururun manevi bayrağıdır. Dil yoksa insan da yoktur!

Anadilimiz, annelerimizin beşikte bize hayatın en acıklı senfonisi olan ninniyi söylediği dildir. Halk şairi Bakhtiyar Bahabzade bu vesileyle şunları söyledi:

Leyla'nın her puanı bir umut, bir tahmin

Melodisi kanımı kaynattı.

Annemin yakıcı ninnilerinden

Azerbaycan'ım ruhuma sızdı.

Milletimizin tarihini yansıtan Azerbaycan dili, çeşitli gelişim aşamalarından geçerek oluşmuş ve gelişmiştir. Kutsal zenginliğimiz olan anadilimiz, hayatımızı anlamlandıran ve güzelleştiren bir ahlak ders kitabıdır. İnsanın içini ısıtan, insanı geçmişine bağlayan, geleceğe çağıran manevi bir hazinedir. Anadilimiz milli kimliğimiz, milli kültürümüz ve milli değerimizdir. Dil, insanların o kadar manevi bir zenginliğidir ki, her insan kendini onunla ifade edebilir. Haydar Aliyev'in sözleriyle, "Her milletin milliyetini, manevi değerlerini, kültürünü yaşatan ve geliştiren dildir" (Hukuk, 1999; 388). O, Azerbaycan dilini "büyük potansiyele sahip yetenekli bir halkın dili" olarak, halkın benzersizliğini belirleyen önemli bir faktör olarak görüyordu.

Tarihi imtihanları, dış saldırı ve tehditleri, çeşitli dillerin tesirini aşan ve zenginliğini koruyan dilimizi düşündüğümüzde Deda Korkut, Nesimi, Fuzuli, Hatai, Vagif, Hasan Bey Zerdabi, Mirza görürüz. Fatali, Ashiq Alasgar, Jalil Mammadguluzade, Sabir ve diğerleri. . Söz sanatımızın, dil hazinemizin, millî düşüncemizin, sosyal ve siyasi görüşümüzün en değerli temsilcileridirler.Onlar sayesinde dilimiz tarihi imtihanlardan geçerek mükemmel, tatlı, işlevsel ve zengin bir dile dönüşmüştür. Azerbaycan edebiyatını ve edebî dilini yaratan ve gelecek nesillere aktaranların her birine sonsuz saygı ve minnet borçluyuz.

2.Azerbaycan dilinin gelişmesinde Haydar Aliyev'in rolü

Dile kayıtsızlık, halkın tarihine, kültürüne ve varlığına büyük bir darbedir. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde Azerbaycan Türkçesi bir iletişim aracı olarak ilan edilse de milli

kadro eksikliği ve bu dönemin erken bitmesi amacın gerçekleşmesine izin vermemiştir. Sovyet döneminde "Rusça düşünüp Azerice ifade etme" ilkesinin uygulanması dilsel düşünceyi yok etmeye yönelikti. Bu dönemde anadilini konuşmayı gerilik alameti sayanlar, çocuklarını Rusça okutmaya çalışmışlardır. Halkı tarihinden ve kültüründen uzaklaştırmak, tarihi hafızasını silmek için Sovyet döneminde iki kez Azerbaycan alfabesi değiştirilmiştir. ve ahlaki değerler oluştu. Sovyet döneminde 250.000 Azerbaycanlı milli duygu ve düşüncelerin gelişmesini engellemek için baskılara maruz kalmıştır. Anadilini bilmeyenler, özellikle Rusça başta olmak üzere yabancı bir dil konuşmayı tercih edenler, Azerbaycan diye bir ülkede yaşadıklarını ve bu ülkenin vatandaşı olduklarını unutuyorlar. Belki de Sovyet rejiminin güçlü bir etkiye sahip olduğu bir dönemde doğup yaşayan, Rusça öğrenen ve Rusça düşünenler anlaşılabilir. Ancak egemen, bağımsız bir devlette, Azerbaycanlı bir ailede doğan bir çocuğun ana dilini konuşamaması ne anlaşılır ne de affedilebilir.

Ülkenin üzerine kara bulutlar çöktüğünde, halk ölüm kalım ikilemiyle karşı karşıya kaldığında, topraklarımız düşmanın ayakları altındayken, Haydar Aliyev milyonlarca umutsuz insanın sesine ses verdi ve onların kurtarıcısı oldu. Halkına ve vatanına olan bitmez tükenmez sevgisiyle önündeki tüm engelleri ve engelleri aşarak bağımsız Azerbaycan'ı kurdu (Jafarova, 2003). Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac bir keresinde Haydar Aliyev hakkında şunları söyledi: "Azerbaycan, bu ülkenin Haydar Aliyev gibi bilge, ileri görüşlü ve etkili bir devlet adamı tarafından yönetildiği için şanslı" (Azerbaycan, 2004; 263)

Azerbaycan dilinin devlet dili olarak varlığı ve gelişimi Haydar Aliyev'in en büyük başarılarından biridir. Dolayısıyla bu sadece bir dil meselesi değil, aynı zamanda Azerbaycanlılık meselesidir. Haydar Aliyev, ana dilinin insanı yaşatma rolünü çok takdir ettiğini belirterek, "Her millet kendi diliyle doğar. Ancak bu dili yaşatmak, geliştirmek ve dünya kültürü düzeyine çıkarmak ancak bu dille mümkündür." halkın önde gelen insanların ve bilim adamlarının faaliyetleri." Gençlerimize dünyayı ana dillerinde anlamalarını ve bu dili mükemmel bilmelerinin yanı sıra yabancı dilleri de öğrenmelerini tavsiye etti.

1969'da Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin 50. kuruluş yıldönümünde Haydar Aliyev'in ana dilinde yaptığı konuşma sadece cesur bir adım değil, aynı zamanda ulusal kimliğin bir tezahürüydü. 25 yıl sonra BSU'nun 75. kuruluş yıldönümünde yaptığı konuşmada dili seven, milli ruhlu insanların büyük bir olay olarak değerlendirdiğini söyledi.

1978 yılında Azerbaycan SSC Anayasası hazırlanırken Haydar Aliyev'in girişimiyle Azerbaycan dili temel yasa da devlet dili olarak kabul edildi. Dilimiz Türkçe, Azeri Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi vs. olarak adlandırılması teklif edildi. Ekim 1995'te Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi'nde dilimiz hakkında yapılan tüm cumhuriyet tartışmasında büyük lider bu yönde verilen yoğun mücadeleyi hatırladı ve şöyle dedi: "Ukrayna başkanı Şerbitskiy ile keskin görüşmelerim oldu. Böyle yazarsanız Ukrayna'nın devlet dilinin Ukraynaca olduğunu da yazmamız gerektiğini düşünerek buna şiddetle karşı çıktık. Ona kimsenin seni durduramayacağını söyledim. Siz bizden daha büyük bir cumhuriyetsiniz ve Sovyetler Birliği'ndeki ağırlığınızı bizimkinden çok daha fazla. İsterseniz yazabilirsiniz. Neden bizi durduruyorsunuz?" Haydar Aliyev'in ilgisi sayesinde dört ciltlik "Modern Azer- "Bayjan dili" ders kitabına "Azerbaycan dilinin diyalektolojisinin temelleri" dersi

Cumhuriyet Devlet Ödülü, eğitim kurumlarında anadili kazandıranlara verildi

Azerbaycan dili ve edebiyatı ihtisas alanında öğretime, yüksek öğrenime ayrılan saat sayısı

okula kabul planları artırıldı.

Haydar Aliyev, Azerbaycan'da Türkolojinin gelişimini çok takdir etti ve Azerbaycan dil biliminin tüm potansiyel olanaklarını seferber etti ve temel araştırmaları yönetti. Haydar Aliyev, dilin gelişmesinde basının rolünü çok takdir etti. İktidarda olduğu yıllarda basın ve ifade özgürlüğünün sağlanması için bir takım tedbirler alındı (sansür denetimi kaldırıldı, basın katma değer vergisinden muaf tutuldu, bazı gazeteciler affedildi ve erken tahliye edildi vb.). Kitle iletişim araçlarının serbest faaliyetini sağlamak ve yasal çerçeveyi güçlendirmek için ikinci kez daha gelişmiş bir "Kitle İletişim Araçları Yasası" kabul edildi (7 Aralık 1999).

Milli lider, Azerbaycan dilini halkın manevi bir değeri olarak sevmeyi, dilin zengin söz varlığını ustaca kullanmayı, saflığını korumayı ve bu dille gurur duymayı tavsiye etti. Haydar Aliyev'in "Azerbaycan benim kalbimdir" ve "Azerbaycanlı olmaktan gurur duyuyorum" sözleri bugün her Azerbaycanlı için bir gurur kaynağıdır. 18 Haziran 2001 tarihinde imzaladığı "Devlet dilinin tatbikatının iyileştirilmesi hakkında" kararname ile 1 Ağustos 2001 tarihinden itibaren Azerbaycan'da tüm medya ve kitle yayınlarının Latin alfabesini kullanması resmileştirildi. "Azerbaycan Dili ve Alfabeti Günü" 9 Ağustos'ta imzalanan kararname ile kurulmuş ve her yıl 1 Ağustos'ta kutlanmaktadır. Haydar Aliyev'in yönetimi sırasında, devlet dilinin kullanımını yaygınlaştırmak için yasal çerçeve geliştirildi

("Devlet Dili Üzerine" 30 Eylül 2002, "Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Dili Yasasının Uygulanması Hakkında" " 2 Ocak 2003).

Ülkemizdeki orta ve yüksek okullarda Azerbaycan dilinin modern dünya standartlarına ve ulusal-kültürel kalkınma tarihimizin gereklerine uygun öğretim çalışmalarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Yabancı dildeki kurullar, genç neslin Azerbaycancılık ruhuyla yetişmesinde olumsuz ve psikolojik bir etkiye sahiptir. Ülkede yayın yapan televizyon kanallarının çoğu yabancı dilde yayın yapmaktadır.

3. Azerbaycan diline dikkat ve ilgi

Haydar Aliyev'in anadiline gösterdiği özen ve sevgi sonucunda halk kendine dönmüş, genç neslin milli değerlerimize ve milli maneviyatımıza bağlılığı sağlanmıştır. Onun inisiyatifleriyle gelecek neslin Azerbaycan dilini daha derinden öğrenmesi için Latin alfabesiyle kitaplar ve eserler basıldı.

Haydar Aliyev'in dil politikası üç ilkeye (demokrasi, öngörü, nesnellik) dayanmaktadır. Dilin kapsamlı bir şekilde gelişmesi ve zenginleşmesi ismine bağlıdır. Dolayısıyla Azerbaycan dili, bizi halk, millet olarak koruyan ve bize büyük dedelerimizden miras kalan milli hazinemizdir.

Bağımsızlık döneminde Azerbaycan diline ilgi artmış ve dünyanın çeşitli üniversitelerinde (Chicago, Los Angeles, Washington, New York, San Francisco, Harvard üniversiteleri) Azerbaycan dili okutulmaktadır. Şu anda bu dile Asya ve Avrupa ülkelerinde ilgi gösteriliyor. Ana dilini seven ve konuşmaktan gurur duyan Haydar Aliyev, konuşmalarında ve söylevlerinde dilimizin renkli anlatım araçlarını ustaca kullanmıştır. Hitabet becerileri, anadiline ilişkin mükemmel bilgisi ve bu dilden ruhen zevk almasıyla ilişkilidir. ABD Başkanı George Bush bir keresinde bu konuda şöyle demişti: "Haydar Aliyev'in tartışılmaz liderliğine, cesaretine, benzersiz bakış açısına ve ender bulunan hitabet yeteneğine hayranım."

Azerbaycanlı yazarlardan biri Haydar Aliyev'e "Azericeyi çok iyi konuşuyorsun" dediğinde, "Rusça değil de Azerice konuşmama neden şaşırıyorsun? Bu dil benim ana dilim, bu dili bilmeliyim. Hepimiz de öyle!"

Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan ideolojisinin ve milli ruhunun yükselmesi, milli şuurun geçmişin prangalarından kurtulması, Azerbaycan'ın milli ruhunun yükselmesi gibi temel ilkeler temelinde milli devlet özlemleri ve duyguları güçlendi. İnsanların kan hafızasının geri dönüşü.

Azerbaycan dilinin kapsamlı gelişimi, ortak dile, devlet diline dönüşmesi, diplomasi dünyasının önünü açması, dünya büyük güçlerinin ve uluslararası kuruluşların başkanlarından sesini duyurması isimle bağlantılıdır. Haydar Aliyev. ABD'li kongre üyesi Greg Laughlin, Haydar Aliyev'i Orta Asya'nın "George Washington"u, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin "siyasi dev", Türkiye eski Başbakanı Bülent Ecevit ise "bin yılda doğmuş dahi" olarak nitelendirdi. Rusya-Belarus Birliği devlet sekreteri Pavel Borodin, onu Churchill'e benzetti (Azerbaycan,2004; 262,265).

Bağımsızlığın ilk yıllarında dil politikasında gönüllülük eğiliminin güçlenmesi, etnik ve kültürel konularda yapılan büyük hatalar Azerbaycan dilinin itibarını zedelemiş ve ayrılıkçılık eğilimini güçlendirmiştir.

Azerbaycan dilinin hem milli dil hem de devlet dili olarak gelişmesinde Haydar Aliyev'in hizmetleri paha biçilmezdir. Azerbaycan dilini sadece sıradan bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda kadim bir tarihe, zengin kültüre, modern çağdaki sosyal ve kültürel konuma sahip bir milletin milli zenginliği olarak ele almış ve dil geliştirme politikasını ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür. ulusal devlet inşası politikasının bir parçasıdır.

4. SONUÇ

Haydar Aliyev'in uyguladığı idari, hukuki, siyasi, bilimsel-dilbilimsel tedbirler sonucunda Azerbaycan dilinin sosyo-politik konumu ve prestiji artmıştır:

- Azerbaycan dilinin "devlet dili" statüsü anayasada belirlendi;
- Halkımızın bilimsel, sanatsal ve mantıksal düşüncesini bu dil üzerinden şekillendirmiş;

- Resmi etkinliklerin anadilde yapılmasına karar verildi ve Azerbaycan'ın gerçeklerinin dünyaya aktarılması mümkün oldu;

- eğitim, bilim ve kültürün gelişimine gösterilen ilgi, edebi dilin ilerlemesine ivme kazandırdı;

- milli bilincin gelişmesi sonucu milli taassup duygusu artmış;

- Azerice sadece Azerbaycan Türklerinin değil ülkemizde yaşayan diğer halkların da ikinci anadili haline gelmiştir.

Şu anda Azerice dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan 50 milyondan fazla Azeri'nin anadilidir. Haydar Aliyev 1. Dünya Azerbaycanlıları Kongresi katılımcılarına hitaben yaptığı konuşmada dilimizi, dinimizi ve kültürümüzü sevmeyi tavsiye etti. Sürekli olarak Azerbaycancılık ve Türkçülük içeren bir fikir için mücadele etti ve dünya Azerbaycanlılarını tek bir ideoloji etrafında birleştirmeyi başardı.

Bugün Azerbaycan dilini öğreten ve bu görevle şereflenen öğretmenlere çok önemli ve kutsal görevler düşmektedir. Azerbaycan dilinin kapsamının ve etkisinin genişlediği ve öğretimine büyük önem verildiği bir dönemde bu görevleri onurlu bir şekilde yerine getirmenin mümkün olduğuna inanıyoruz. Büyük liderin Azerbaycan dilinin gelişmesi adına aldığı kararlar, imzaladığı kanunlar, kararnameler ve emirler bu alanda metodolojik bir temel olarak bize her zaman yol gösterecektir.

KAYNAKÇA

1. Haydar Aliyev. Yüksek borç ve edebiyat pratiği. Bakü: Hukuk, 1999, s.388
2. Haydar Aliyev - Ulusal lider. Bakü: Azerbaycan, 2004, 774s.
3. Vashanim Jafarova. Bağımsızlık döneminde Azerbaycan: sorunlar, perspektifler (1991-2003). Bakü: Şirvanşer, 2003,296 s.